

EWA BARNAŚ-BARAN

WYCIECZKI SZKOLNE UCZNIÓW GIMNAZJÓW GALICYJSKICH W LATACH 1890-1914

Ludwik Jaxa Bykowski w krótkim rysie historycznym wycieczek szkolnych podał, że w dziejach szkolnictwa zarówno wyjazdy, jak i podróże zagraniczne miały swoją tradycję. Były one m.in. zwyczajem osób studiujących bądź udających się na dwory zagraniczne¹. Zaznaczył, że na potrzebę poznania własnego kraju zwracali uwagę orędownicy wychowania narodowego: Stanisław Staszic, Hugo Kołłątaj, Tadeusz Czacki, a do upowszechnienia wycieczek przyczyniły się hasła osiemnastowiecznego naturalizmu, podnoszącego znaczenie natury, przyrody w życiu człowieka. Komisja Edukacji Narodowej, udzielając wskazówek dotyczących wychowania fizycznego, ukierunkowała aktywność szkół na organizowanie wycieczek, mających zarówno wartość naukową, jak i wychowawczą. Wskazywała ponadto na ich znaczenie w nauczaniu przedmiotów.

W 2. połowie XIX w. w Galicji Rada Szkolna Krajowa (dalej: RSK), powołana przez Sejm i zatwierdzona 25 VI 1867 r.², podjęła działania zmierzające do odchodzenia od autorytaryzmu edukacyjnego, zatrzymania procesu wynaradawiania i zbliżenia się do upowszechniającego się nowatorskiego nurtu „Nowego Wychowania”. Na zgromadzeniu oddziału lwowskiego Towarzystwa Pedagogicznego 1 XI 1869 r. przemowę poświęconą majówkom i wycieczkom szkolnym wygłosił aktywny działacz tego Towarzystwa – Stanisław Sobieski

Dr EWA BARNAŚ-BARAN – adiunkt Katedry Historii i Teorii Wychowania Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Rzeszowskiego; adres do korespondencji: ul. ks. J. Jałowego 24, 35-010 Rzeszów; e-mail: ewa.bb@ur.edu.pl

¹ L. JAXA BYKOWSKI, *Wycieczki szkolne*, Lwów: Państwowe Wyd. Książek Szkolnych we Lwowie 1939², s. 191.

² M. BOBRZYŃSKI, *Statut Rady Szkolnej Krajowej Galicyjskiej. Studium prawno-polityczne*, Kraków: W Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego 1907, s. 4.

(1827-1884)³. Pełnił on w latach 1867-1872 stanowisko zastępcy dyrektora w III Gimnazjum im. Franciszka Józefa we Lwowie, w latach 1871-1873 był redaktorem naczelnym czasopisma „Szkoła” oraz inspektorem okręgowym lwowskich szkół ludowych. W 1873 r. przeniesiono go do Rzeszowa na stanowisko dyrektora rzeszowskiego gimnazjum, funkcję tę pełnił do 1878 r.⁴ Majówką nazywał uroczystość szkolną, która odbywała się raz w roku, na wiosnę. Uczestniczyły w niej razem wszystkie klasy, a trwała ona cały dzień. Przez wycieczkę rozumiał „przechadzki uczniów, lecz nie wszystkich klas wspólnie, nie na cały dzień, lecz jak to bywa po południu”⁵. Działania zmierzające do upowszechnienia wycieczek jako formy aktywności fizycznej i naukowej uczniów podjęła RSK. W latach 1875-1883 istotnym zadaniem, jakie miały realizować szkoły średnie w Galicji, była troska o prawidłowy rozwój fizyczny i umysłowy uczniów⁶. Podjęto dyskusję na temat pracy dydaktycznej i wychowawczej szkoły, której jednym ze stałych elementów były urządzane przez nauczycieli majówki.

Przejawem troski o wychowanie fizyczne, zdrowotne i estetyczne było organizowanie wycieczek i oddziaływanie wychowawcze na młodzież poza szkołą. W związku z tym pod koniec XIX i na początku XX w. można mówić o rozwoju ruchu wycieczkowego w gimnazjach galicyjskich. Przyczyniło się do niego wydane w 1890 r. przez RSK rozporządzenia zobowiązującego dyrekcje szkół średnich w Galicji do pracy ukierunkowanej na rozwijanie aktywności fizycznej uczniów⁷. Wyrażać się ona miała w upowszechnianiu zajęć z gimnastyki, wprowadzeniu zabaw i zajęć ruchowych podczas przerw oraz po lekcjach, jak również organizacji majówek, a zwłaszcza bliższych i dalszych wycieczek.

³ S. SOBIESKI, *O majówkach i wycieczkach młodzieży szkolnej*, „Szkoła”. Dodatek miesięczny poświęcony sprawom szkół średnich 1869, nr 12, s. 273; W. SZULAKIEWICZ, *Stanisław Sobieski – życie i poglądy na wychowanie narodowe*, w: *Galicja i jej dziedzictwo*, t. IX, *Biografie pedagogiczne. Szkice d portretu galicyjskiej pedagogii*, red. Cz. Majorek, J. Potoczny, Rzeszów: Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej 1997, s. 58, 63.

⁴ Tamże, s. 60.

⁵ *XIII Sprawozdanie Zakładu Naukowo-Wychowawczego w OO Jezuitów w Bąkowicach pod Chyrowem za rok szkolny 1906*, Przemyśl: Z Drukarni Józefa Stryfiego 1906, s. 74. 30 V 1906 r. uczniowie uczestniczyli w majówce. Była to wycieczka do lasów Słochynieckich, a podczas wyprawy grała kapela zakładowa.

⁶ *Sprawozdanie Rady Szkolnej Krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w latach szkolnych 1875-1883*, cz. 2, Lwów 1885, s. 99, 102.

⁷ *Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w roku szkolnym 1890/91*, Lwów 1891, s. 28; tamże, za rok 1899/1900, Lwów 1900, s. 17.

Od roku 1890 do 1914, który to okres zdaniem Danuty Dryndy był pierwszą fazą rozwoju na ziemiach polskich nurtu „Nowego Wychowania”⁸, Galicja miała najlepsze warunki do realizacji dążenia do nowej szkoły. Jak zaznaczył Jaxa Bykowski, organizowanie wycieczek było początkowo inicjatywą aktywniejszych nauczycieli, przybierało różnorodne formy, żeby w II Rzeczypospolitej stać się stałym elementem procesu kształcenia. Wycieczki, które początkowo stanowiły jeden z czynników rozwoju fizycznego, w kolejnych latach stawały się samodzielną formą pracy naukowej i wychowawczej.

Dla rozwoju ruchu wycieczkowego powołano już w 1873 r. Towarzystwo Tatrzańskie⁹. Pomocą w organizacji wycieczek był, wydany przez zasłużonego dla polskiego krajoznawstwa Aleksandra Janowskiego, przewodnik *Wycieczki po kraju*. W 1919 r. krakowski nauczyciel L. Węgrzynowicz powołał pierwsze Koło Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej, po czym wycieczki zostały włączone do dydaktyki szkolnej¹⁰.

Niniejszy artykuł zwraca uwagę na poszukiwanie w gimnazjach galicyjskich nowych możliwości oddziaływań wychowawczo-dydaktycznych na ucznia, jaką były wycieczki szkolne. Podstawą źródłową do ukazania tak zarysowanej problematyki były przygotowywane i wydawane drukiem sprawozdania szkolne. Analizą objęto wybrane sprawozdania z lat 1890-1918 gimnazjów z Tarnopola, Stanisławowa, Sambora, Rzeszowa, Przemyśla, Nowego Sącza, Mielca, Lwowa, Krakowa, Brodów, Bochni i Zakładu Naukowo-Wychowawczego OO. Jezuitów w Bąkowicach¹¹. Jak już wspomniano, rok 1890 był datą wydania rozporządzenia Rady Szkolnej Krajowej, zobowiązującej dyrektorów szkół średnich w Galicji do większej troski o rozwój fizyczny uczniów¹², zaś rok 1918 zamyka okres funkcjonowania tychże gimnazjów

⁸ D. DRYNDA, *Geneza „Nowego Wychowania” w Polsce*, w: *Galicja i jej dziedzictwo*, red. A. Meissner, Cz. Majorek, t. XIV, Rzeszów: Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej 2000, s. 31.

⁹ *Statut Towarzystwa Tatrzańskiego z siedzibą w Krakowie*, Kraków: W Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego 1874, s. 4-9; *Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego: ozdobiony licznymi drzeworytami*, t. I, Kraków: W Drukarni Władysława L. Anczyca i spółki 1876, s. 15.

¹⁰ B. KORUS, *Wycieczka szkolna*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. VII, red. T. Pilch, Warszawa: Wyd. Akademickie Żak 2008, s. 513-514.

¹¹ W tytułach sprawozdań zachowano ówczesny sposób zapisu.

¹² *Sprawozdanie Dyrektora c.k. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1891*, Kraków: W Drukarni Wł. L. Anczyca i Spółki pod zarządem Jana Gadowskiego 1891, s. 148. Zapisano w nim: „Minister W. i O. rozporządził 15.IX 1890 r., aby szkoły średnie popierały rozwój fizyczny uczniów, ponieważ wiele wymagać muszą pod względem umysłowym”. Należało umożliwić korzystanie z kąpeli, naukę pływania i korzystanie ze

w czasie niewoli narodowej. W związku z tym, że w czasie I wojny światowej nie było sprzyjających warunków do organizowania wycieczek, a większość szkół ograniczyła ich zakres do najbliższej okolicy, rozważania zakończono na roku 1914. W niepodległej Polsce istniały już inne warunki realizowania wycieczek, m.in. możliwość przemieszczania się z uczniami po obszarze całej ojczyzny. Należy zaznaczyć, że treści zawarte w sprawozdaniach obejmują cenne informacje dotyczące osób, które organizowały wycieczki, ich uczestników, warunków, w jakich realizowano plany wycieczkowe, osób wspomagających i umożliwiających nauczycielom wymarsz bądź wyjazd z podopiecznymi. Jak wynika z zapisu zamieszczonego w sprawozdaniu gimnazjum w Bochni z 1894 r., nauczycielom stwarzano możliwość poznania, a następnie wprowadzenia różnych form aktywności ruchowej uczniów¹³. Dominujące do lat 90. XIX w. majówki coraz częściej w kolejnych latach zastępowano wycieczkami szkolnymi¹⁴. Ćwiczenia gimnastyczne, wycieczki i zabawy organizowane zarówno w szkole, jak i w trakcie wypraw miały przynosić wymierne korzyści wychowawcze i naukowe. Na początku XX w. nadal podkreślano w sprawozdaniach szkolnych, iż: „Z troską o rozwój umys-

ślizgawki. Powinno się ponadto urządzać wspólne zabawy na świeżym powietrzu. Nauczycielom, którzy chcieli wyjechać za granicę w celu zapoznania się z organizacją zabaw szkolnych, minister zapowiadał możliwość uzyskania urlopu i zapomogi finansowej. W związku z tym Rada Szkolna Krajowa rozporządzeniem z 17 X 1890 r. poleciła, aby „1) w każdym zakładzie uczniowie pobierali naukę gimnastyki; 2) aby place i ogrody, jeżeli takie do zakładu należą, oddane były na użytek młodzieży podczas przerw między godzinami i na zabawę w czasie wolnym od nauki szkolnej; 3) aby nauczyciele odbywali klasami wspólne wycieczki i przechadzki, już-to w celach naukowych, już też dla zabawy i ruchu”.

¹³ *Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. Gimnazjum w Bochni za rok szkolny 1894*, Kraków: W Drukarni W. L. Anczyca i Spółki, pod zarządem Jana Gadowskiego 1894, s. 48. Rada Szkolna Krajowa przyznała nauczycielowi Franciszkowi Chowańcowi 20 V 1894 r. jednorazową kwotę 100 zł. na podróż do Krakowa w czasie wakacji, aby zapoznał się z ćwiczeniami gimnastycznymi i zabawami młodzieży w Parku Jordana.

¹⁴ *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Wyższego Gimnazjum w Rzeszowie za rok szkolny 1895*, drukiem J. A. Pelara (H. Czerny), Rzeszów 1895. Wycieczki organizowano zazwyczaj na wiosnę i latem, 16 V 1895 r. odbyła się wspólna wycieczka całej szkoły; *Sprawozdanie Dyrekcyi C.K. Wyższego Gimnazjum w Rzeszowie za rok szkolny 1904*, Rzeszów: W Drukarni J. A. Pelara, 1904, s. 46. Rzeszów w najbliższej okolicy nie posiadał lasów, co utrudniało organizowanie wycieczek. Jak stwierdzono w sprawozdaniu, dłuższe piesze wycieczki nużyły uczniów, a płaski, piaszczysty teren nie dostarczał ciekawych wrażeń. Z tych powodów wycieczki odbywały się rzadziej niż w innych miastach. Pod opieką nauczyciela Machowskiego udawała się młodzież latem do Zwięzycy, gdzie organizowano zabawy i gry ruchowe, według wskazówek z podręcznika dra Tokarskiego. Uczniowie chodzili również na wycieczki do lasu w Słocinie i w Głogowie.

tu i o uszlachetnienie serca szło w parze staranie i zabiegi zakładu o fizyczne wychowanie uczniów”¹⁵. Zgodnie z zaleceniami z 1908 r. Rady Szkolnej Krajowej praca nauczycieli ukierunkowana na zachęcenie młodzieży do większej aktywności fizycznej powinna iść w trzech kierunkach, tj. urządzania większej liczby zabaw ruchowych, zakładania boisk i parków, tworzenia warsztatów szkolnych oraz organizowania wycieczek uczniów¹⁶. Zachęcano do wycieczek po najbliższej okolicy, ale równie korzystnie oceniano inicjatywy podróży po kraju, jak i wyprawy za granice.

WYCHOWAWCZE ZNACZENIE WYCIECZEK SZKOLNYCH

Sobieski podkreślał, że właściwy, pozytywny wpływ wychowawczy wywierają tylko te wycieczki, które dobrze są zorganizowane. Przypomniął, że w krajach, w których wychowanie stanowiło sprawę najważniejszą, zachowano majówki i wycieczki. Ponadto uważał, że „młodzieży naszej, jeśli nie chcemy, aby w ławach szkolnych skaleczała, potrzeba przysparzać daleko więcej ruchu i świeżego powietrza niż dawniej”¹⁷. Ważne było, by uczniowie, którzy mieszkają i kształcą się w dużych miastach i nie znają przyrody, mieli stworzone warunki do jej poznania. Kolejnym argumentem przemawiającym za wycieczkami był fakt możliwej zmiany postrzegania nauczyciela¹⁸. Zdaniem Sobieskiego rodzice i uczniowie widzieli w nim urzędnika, co niekorzystnie wpływało na wychowanie; w tej roli nigdy nie zdołałby on wzbudzić sympatii u podopiecznych, stanowiącej podstawę wychowania i nauki. Wspólny udział w wycieczce stwarzał możliwość konfrontacji tych dwóch światów w innych, mniej formalnych realiach. Cenna była również możliwość poznania przez nauczyciela indywidualnych cech ucznia. Pogłębiona wiedza o podopiecznych dawała większą szansę na uniknięcie sytuacji, w której uczeń byłby tylko „znany” z sali lekcyjnej, a nie poznany przez nauczyciela.

¹⁵ *Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Gimnazjum w Bochni za rok szkolny 1900*, Kraków: W Drukarni W. L. Anczyca i Spółki 1900, s. 54.

¹⁶ *Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w roku szkolnym 1908/1909*, Lwów 1910, s. 72.

¹⁷ S. SOBIESKI, *O majówkach i wycieczkach*, s. 252.

¹⁸ *Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w roku szkolnym 1906/7*, Lwów 1907, s. 37. Na początku XX w. nadal określano, że wycieczki powinny odbywać się zawsze pod kierunkiem doświadczonych nauczycieli, „usposobienia wesołego, wolnych od pedantyzmu i nieskłonnych do drobiazgowości”, lubiących młodzież.

Sobieski ostrzegał, że: „Uczeń w izbie szkolnej skrępowany prawami zamyka swój umysł, i najbystrzejsze oko nie zdoła zbadać jego wnętrza”¹⁹. Uważał, że dopiero swoboda powoduje, że uczeń staje się zwykłym chłopcem. Przypominał, że podczas zabaw odstaniała się jego dusza, dopiero wtedy następuje czas na obserwację, badania i prawdziwe poznanie podopiecznych.

Wycieczki dawały również możliwość poznania pracy szkoły, jej nauczycieli przez rodziców i mieszkańców odwiedzanych miejscowości. Sobieski zwracał uwagę, że nie ma lepszej płaszczyzny do budowania zainteresowania pracą wychowawczą niż przebywanie poza szkołą; wówczas w jego opinii rodzice nie widzą w nauczycielu urzędnika. Pisał: „Dla tego pomnażać wypada nam takie chwile w życiu szkolnym, w których rodzice nie urzędownie, lecz swobodnie skreślić mogą obraz swego dziecka. A właśnie wycieczki i majówki są takimi chwilami”²⁰. W związku z tym w sprawozdaniach szkolnych przedstawiano nauczycieli, których praca przynosiła wymierne efekty, a ich zaangażowanie przyczyniało się do sukcesu wycieczki²¹. Atrakcyjność wyprawy bywała efektem ich zabiegów, próśb i prywatnych kontaktów z osobami mogącymi wspomóc szkołę i umożliwić pobyt uczniów w atrakcyjnym miejscu. Na możliwości organizowania wypraw wpływ miały skromne finanse, jakie szkoły i uczniowie mogli przeznaczyć na ten cel. Nie należały do rzadkości problemy finansowe, związane z niedostatecznymi funduszami na zaplanowane wyjazdy²².

¹⁹ S. SOBIESKI, *O majówkach i wycieczkach*, s. 279.

²⁰ Tamże.

²¹ *Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Gimnazjum w Stanisławowie za rok szkolny 1901/2*, Stanisławów: Z drukarni i litografii St. Chowańca 1902, s. 28. Do Włoch wyjechał nauczyciel Sabat z 6 uczniami kl. V, VI, VII, w czasie ferii wielkanocnych według obrządku greckokatolickiego. Zwiedzili Rzym, Neapol i Pompeje. W Rzymie zatrzymali się na 10 dni, gdzie uczestnicy zapoznali się z wszystkimi niemal sławnymi zabytkami, poznali topografię starożytnego i nowożytnego Rzymu. Wstawiennictwo księdza Mitrata B. Lewickiego dało możliwość 31 III posłuchania u Ojca św.

²² *Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Gimnazjum z wykładowym językiem polskim w Przemyślu za rok szkolny 1913*, Przemyśl: Z drukarni Jana Łazora w Przemyślu 1913, s. 19. W sprawozdaniu zanotowano, że w czasie wakacji kilkunastu uczniów uczestniczyło w czterotygodniowej wycieczce pod kierunkiem Bolesława Błażka. Udali się w Gorgany, Pasma Czarnohorskie, Alpy rodniańskie i Góry Kelemeńskie. Opis wycieczki został opublikowany w książce pt. *Wakacje pod namiotami*. Wycieczka rozpoczęła się w Jaremczu, a zakończyła w zdrojowisku Dorna Watra na Bukowinie. Uczestnicy przebyli pieszo 480 km. Pomimo dofinansowania dyrekcji gimnazjum powstał niedobór w kwocie 294 korony 22 halerze. Kierownik wycieczki Błażek pokrył je z własnych funduszy.

Wspólne przebywanie uczniów miało ich integrować, co powinno przynieść pozytywne rezultaty w dalszym życiu, a ponadto stać się wytyczną, którą należy się kierować „w sprawach obywatelskich”²³. W czasie majówek, wycieczek i towarzyszących im zabaw zarówno nauczyciele, jak i uczniowie, bez względu na klasę, do której uczęszczali, mieli wspólny cel. Nauczyciele mieli okazję, aby unikać postawy groźnej i surowej, która utrwałała wizerunek „posepnego bakałarza”²⁴.

Sobieski podkreślał, że Polacy szczególnie powinni pielęgnować ducha łączności. Uczniowie, którzy usuwali się od wspólnych zabaw, w przyszłości, jego zdaniem, również będą się usuwać od „wspólności obywatelskiej”²⁵. Żaden z nauczycieli także nie powinien uchylać się od uczestnictwa we wspólnej zabawie, a podczas niej jeszcze bardziej niż w szkole troszczyć się o „zachowanie porządku, przyzwoitości i obyczajności, niż w samej szkole”²⁶. Uczestnictwo w wycieczkach miało wpływać korzystnie na postawę patriotyczną uczniów, m.in. poprzez poznanie i podziwianie ziem ojczystych²⁷, utrwaląc poczucie przynależności do narodu o bogatej tradycji, kulturze. Wycieczkom mogły towarzyszyć nie tylko przeżycia estetyczne²⁸, ale i religijne²⁹.

²³ S. SOBIESKI, *O majówkach i wycieczkach*, s. 279.

²⁴ Tamże, s. 281.

²⁵ Tamże, s. 280.

²⁶ Tamże, s. 286.

²⁷ *Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Gimnazjum w Stanisławowie za rok szkolny 1892/3*, Stanisławów: Z drukarni St. Chowańca w Stanisławowie 1893, s. 56. W sprawozdaniu zaznaczono, że była tylko jedna wycieczka, z powodu złej pogody, do najbliższych miejscowości Stanisławowa. Celem było poznanie flory i fauny zwiedzanej okolicy.

²⁸ *Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Gimnazjum w Stanisławowie za rok szkolny 1899/1900*, Stanisławów: Z drukarni St. Chowańca w Stanisławowie 1900, s. 69. Jak podano, wycieczki odbywały się „dla rozrywki i użycia ruchu na świeżym powietrzu”, jak również w celach naukowych.

²⁹ *XII Sprawozdanie Zakładu Naukowo-Wychowawczego w OO Jezuitów w Bąkownicach pod Chyrowem za rok szkolny 1905*, Przemyśl: Z Drukarni Józefa Stryflego 1905, s. 74. 15 IV 1905 r. 40 uczniów wyższych klas gimnazjalnych wyjechało z o. W. Stafiejem i o. L. Kapuanem do Budapesztu, gdzie dołączyli do polskiej pielgrzymki uczniów do Rzymu.

EDUKACYJNE ASPEKTY WYCIECZEK SZKOLNYCH

Uczniowi po wysiłku umysłowym potrzebny był odpoczynek. Przepisy szkolne przewidywały czas na rekreację, ale praktyka życiowa pokazywała, że przez uczniów, zwłaszcza osiągających wysokie oceny, był on wykorzystywany na zrealizowanie prac, wyrównanie zaległości. Wycieczki najskuteczniej odświeżały umysł, a połączenie pracy z rozrywką stanowiło warunek zdrowia i dobrego nastroju. Przeciwnicy majówek i wycieczek twierdzili, że młodzież nie myślała o nauce, ale o mającej nastąpić wyprawie. Zdaniem Sobieskiego można było temu zapobiec, ujawniając plany wycieczki na kilka dni przed terminem wyprawy, a nie kilka tygodni, a poza tym korzystniej było, w jego opinii, że uczniowie myśleli o majówce, a nie o „rzeczach może zupełnie nie stosownych”³⁰.

W czasie wycieczek młodzież miała możliwość poznania otaczającej ich rzeczywistości, zarówno najbliższej okolicy (korzystano z pobytu w lesie, kąpano się rzekach, odwiedzano pobliskie miejscowości)³¹, jak i odległe tereny. Stwarzano im możliwość zdobywania wiedzy³², m.in. poprzez poga-

³⁰ S. SOBIESKI, *O majówkach i wycieczkach*, s. 281.

³¹ *Sprawozdanie Dyrektora c.k. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1891*, Kraków: W Drukarni Wł. L. Anczyca i Spółki pod zarządem Jana Gadowskiego 1891, s. 149. 9 V 1891 r. odbyła się majówka klas niższych na Panieńskie Skały i na Bielany, klasy wyższe udały się do Zabierzowa, Mnikowa, Aleksandrowic i w okolice Krzeszowic. Ogółem odbyło się około 20 wycieczek w pogodne dni zimowe i w porze letniej. Gospodarze klas wybierali na te wycieczki wolne popołudnia w środy i soboty lub w niedziele i święta. W zimie udawali się na błonia poza park Jordana i pod Kopiec Kościuszki, w porze cieplejszej wycieczki odbywały się do Woli Justowskiej i na Panieńskie Skały; *XXX. Sprawozdanie c.k. Gimnazjum im. Rudolfa w Brodach za rok 1908*, Brody: Drukiem Feliksa Westa 1908, s. 88; *Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. gimnazjum w Bochni za rok szkolny 1916/17*, Bochnia: Odbito w Drukarni „Secesya” w Bochni 1917, s. 16. W roku szkolnym zrealizowano 12 wycieczek w okolice Bochni i do Krakowa pod kierunkiem nauczycieli: dra Chrupka, ks. Pawlusa, Trzpisza, Nowaka, Podgórskiego, Dudka, Gardziela. Celem było zwiedzanie okolicy, kopalni i pamiątek dziejowych w Krakowie; *Sprawozdanie Dyrekcyi c.k. wyższego gimnazjum w Tarnopolu za rok szkolny 1892*, Tarnopol: Z drukarni St. Kossowskiego 1892, s. 41. Wycieczek i zabaw było 20, w tym wspólna wycieczka do lasku w Kutkowcach, do Dołżanki, Płotyczy, Berezowicy.

³² *Sprawozdanie Dyrekcyi c.k. gimnazjum Arcyksiężn. Elżbiety w Samborze za rok szkolny 1894*, Sambor: Z drukarni Schwarza i Trojana 1894, s. 73. W czasie wycieczki zwiedzano okolice i las; tamże, za rok szkolny 1905, s. XXXV. Podczas wycieczki do lasu w Uhercach organizowano gry i zabawy, m.in. wyścigi, zapasy, a uczniowie kl. VII wygłaszali mowy na zadany temat przez nauczycieli, po czym zwycięzcy otrzymali nagrody w postaci „książek polskich, ruskich i medalików Mickiewiczowskich”; tamże, za rok szkolny 1907, s. XXIX. Urządzono 22 wycieczki, z tego 11 przyrodniczych w okolice Sambora (Kulczyce, Radłowice,

danki, referaty³³, oglądanie wystaw, sztuk teatralnych. Starano się łączyć przyjemność z wyprawy z efektami dydaktycznymi³⁴, co podkreślano w sprawozdaniach³⁵. Na początku XX w. w sprawozdaniu gimnazjum w Stanisławowie w dziale „Wycieczki naukowe” podano, że miały one na celu pogłębienie wiadomości nabytych w szkole, poznanie pamiątek narodowych, wybitnych dzieł sztuki rodzimej i obcej, rozbudzenie poczucia prawdziwego piękna, tym samym kształtowanie zmysłu estetycznego³⁶. W czasie wycieczek szkolnych nie tylko poznawano okolice, istniała wówczas możliwość gromadzenia zbiorów

Uherce, Wychylówka). W dniach 2-9 V 1907 r. odbyła się wycieczka naukowa do Poznania, w której wzięło udział 5 uczniów. Koszty pokryto z funduszy szkolnych. Uczniowie w Poznaniu zwiedzili miejsca historyczne, zbiory naukowe, w Gnieźnie katedrę, w Kruszwicy zaś zabytki historyczne oraz największą cukrownię pozostającą w rękach polskich.

³³ *Sprawozdanie Dyrektora c.k. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1914*, Kraków: Druk W. L. Anczyca i Spółki 1914, s. 64. W 32 wycieczkach uczestniczyło 640 uczniów. Zwiedzano Bielany, Tyniec, Czerny, Krzeszowice, Kalwary, Lancoronny, Liowiec, Chrzanów, Zakopane, Ojców. W końcu stycznia 1913 r. uczniowie udali się na zwiedzanie „wystawy gwiazdkowej” Ligi Przemysłowej w Krakowie pod kierunkiem Włodzimierza Siemionowa, w listopadzie oglądali „wystawę antyalkoholiczną” i wysłuchali odczytu p. Skiby o szkodliwości alkoholu. W tym samym miesiącu oglądali wystawę pamiątek po ks. Poniatowskim. W czerwcu 1914 r. kl. IV b pod kierunkiem T. Patoëki zwiedziła fabrykę cukrów Sobolewskiego w Podgórzu.

³⁴ *Sprawozdanie Dyrekcyi C.K. Wyższego Gimnazjum w Rzeszowie za rok szkolny 1911*, Rzeszów: W drukarni L. Pillera (E. Arvaya) 1911, s. 24. Ruch wycieczkowy rozpoczął się 30 V 1911 r. W tym dniu uczniowie udali się pieszo do lasu w Nosówce, gdzie grali w „palanta”, piłkę nożną i bawili się w gonionego. Jak podano w sprawozdaniu: „Skwapliwie zajmowała się nadto zbieraniem roślin do zielników”. W tym samym terminie odbyła się wycieczka klasy V a i b pod kierownictwem prof. Kiełbasy i Wysockiego. Opisano ją następująco: „O godzinie 4 rano wyjechały obydwa oddziały pociągiem ze Staroniwy do Boguchwały, skąd ruszono piechotą drogą polną Niechobrza. Tutaj mieli uczniowie sposobność zwiedzenia kamieniołomów wapienia będących własnością «Braci Münz i Spółka». Kilku uczniów znalazło wcale dobre okazy skamienieliń. Po śniadaniu spożytem w Niechobrzu, wyruszyła wycieczka w dalszą drogę do Czudca, dokąd przybyto o godzinie 2 po południu. Tutaj zwiedzono wapienik, będący własnością wyżej wspomnianej spółki, po czem nastąpił skromny obiad”. Niestety, z powodu deszczu nie doszła do skutku kąpiel w rzece Wisłok; czas umilali sobie uczniowie śpiewem i zabawami w budynku. 29 V 1911 r. uczniowie młodszych klas zwiedzali zamek i ogród zamkowy, cieplarnię, wozownię i przepiękne konie w Łańcucie, następnie poznali okolice Łańcuta, w tym bażantarnię w Głuchowie. Uczniowie klasy IV a byli w Trynczy, gdzie zwiedzili szkółkę leśną i pływali na kajakach.

³⁵ *Sprawozdanie Dwudzieste Drugie Dyrekcyi C. K. Gimnazjum III. w Krakowie za rok szkolny 1905*, Kraków: Druk W. L. Anczyca i Sp. 1905. Wycieczki odbywano „w celach naukowych, już to dla przyjemności”.

³⁶ *Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. Gimnazjum w Stanisławowie za rok szkolny 1901/2*, Stanisławów: Z drukarni i litografii St. Chowańca 1902, s. 28.

do muzeum szkolnego, o czym już pisał twórca Liceum Krzemienieckiego Tadeusz Czacki³⁷.

ZAKOŃCZENIE

Z analizowanych sprawozdań szkolnych wynika, że odpowiedzią szkół średnich w Galicji na zalecenie Rady Szkolnej Krajowej z 1890 r. była wzmożona aktywność dyrekcji i nauczycieli poszczególnych placówek, ukierunkowana na rozwój fizyczny uczniów. Jednym z aspektów podjętych działań była organizacja wycieczek szkolnych. Liczba uczestników wynosiła od kilku do kilkudziesięciu, stopniowo wzrastała również częstotliwość wypraw. Wpływ na ich liczbę miał nie tylko stan finansowy szkoły i uczniów, ale również warunki środowiskowe. Niewątpliwie na ograniczenie wycieczek wpłynęła I wojna światowa. Wyznacznikiem ich atrakcyjności było zaangażowanie nauczycieli, pomoc lokalnej społeczności i życzliwość osób, które dysponowały odpowiednim zapleczem noclegowym, wyrażały zgodę na pobyt, zwiedzanie atrakcyjnych miejsc.

Wycieczki odegrały znaczącą rolę w przełamaniu tradycyjnego sposobu funkcjonowania galicyjskich gimnazjów, na które przez wiele lat wywierał wpływ system herbartowski. Pomagały one młodzieży poznać otaczający świat. Uczniowie rozszerzali i pogłębiali wiedzę, bowiem nawiązywano do wiadomości podanych w czasie lekcji i objaśniano je w naturalnym środowisku (nauka historii naturalnej i geografii). Zwiedzano najbliższe okolice, dalsze regiony i zapoznawano się z pamiątkami narodowymi. Wycieczki pomagały w wyrabianiu samodyscypliny, przyzwyczajały do znoszenia trudów, zaprawiały do długotrwałych marszów, doskonaliły sprawność fizyczną. Uczniowie, przebywając na świeżym powietrzu, hartowali się. Poniesione trudy wyrabiały u młodzieży wytrzymałość fizyczną i odporność psychiczną. Wycieczki szkolne wzmacniały ciało i odświeżały umysł. Wspólny pobyt i pokonywanie trudności łączyło nauczycieli i uczniów. Niezwykle cenną wartością wycieczek w czasie niewoli narodowej było budzenie przywiązania do ojczystych stron.

³⁷ B. KORUS, *Wycieczka szkolna*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. VII, Warszawa: Wyd. Akademickie Żak 2008, s. 513.

BIBLIOGRAFIA

- BOBRZYŃSKI M., Statut Rady Szkolnej Krajowej Galicyjskiej. Studium prawno-polityczne, Kraków: W Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego 1907.
- DRYNDA D., Geneza „Nowego Wychowania” w Polsce, w: Galicja i jej dziedzictwo, red. A. Meissner, Cz. Majorek, t. XIV, Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 2000, s. 27-41.
- JAXA BYKOWSKI L., Wycieczki szkolne, Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych we Lwowie 1939².
- KORUS B., Wycieczka szkolna, w: Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. VII, red. T. Pilch, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak 2008, s. 513-515.
- Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego: ozdobiony licznymi drzeworytami, t. I, Kraków: W drukarni Władysława L. Anczyca i spółki 1876.
- SOBIESKI S., O majówkach i wycieczkach młodzieży szkolnej, „Szkoła”. Dodatek miesięczny poświęcony sprawom szkół średnich 1869, nr 12, s. 273-286.
- Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w roku szkolnym 1890/91, Lwów 1891.
- Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w roku szkolnym za rok 1899/1900, Lwów 1900.
- Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w roku szkolnym 1908/1909, Lwów 1910.
- Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w roku szkolnym 1906/7, Lwów 1907.
- Sprawozdanie Dwudzieste Drugie Dyrekcyi C. K. Gimnazjum III. w Krakowie za rok szkolny 1905, Kraków: Druk W. L. Anczyca i Sp. 1905.
- Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. Gimnazjum w Bochni za rok szkolny 1894, Kraków: W Drukarni W. L. Anczyca i Spółki, pod zarządem Jana Gadowskiego 1894.
- Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. Gimnazjum w Bochni za rok szkolny 1900, Kraków: W Drukarni W. L. Anczyca i Spółki 1900.
- Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. gimnazjum w Bochni za rok szkolny 1916/17, Bochnia: Odbito w Drukarni „Secesya” w Bochni 1917.
- Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. Gimnazjum w Stanisławowie za rok szkolny 1901/2, Stanisławów: Z drukarni i litografii St. Chowańca 1902.
- Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. Gimnazjum w Stanisławowie za rok szkolny 1892/3, Stanisławów: Z drukarni St. Chowańca w Stanisławowie 1893.
- Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. Gimnazjum w Stanisławowie za rok szkolny 1901/2, Stanisławów: Z drukarni i litografii St. Chowańca 1902.
- Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. Gimnazjum z wykładowym językiem polskim w Przemyślu za rok szkolny 1913, Przemyśl: Z drukarni Jana Łazora w Przemyślu 1913.
- Sprawozdanie Dyrekcyi c.k. gimnazjum Arcyksiężn. Elżbiety w Samborze za rok szkolny 1894, Sambor: Z drukarni Schwarza i Trojana 1894.
- Sprawozdanie Dyrekcyi c.k. gimnazjum Arcyksiężn. Elżbiety w Samborze za rok szkolny 1905, Sambor: Z drukarni Schwarza i Trojana 1905.
- Sprawozdanie Dyrekcyi c.k. gimnazjum Arcyksiężn. Elżbiety w Samborze za rok szkolny 1907, Sambor: Z drukarni Schwarza i Trojana 1907.

- Sprawozdanie Dyrekcji c.k. wyższego gimnazjum w Tarnopolu za rok szkolny 1892, Tarnopol: Z drukarni St. Kossowskiego 1892.
- Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Wyższego Gimnazjum w Rzeszowie za rok szkolny 1904, Rzeszów: W drukarni J. A. Pelara 1904.
- Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Wyższego Gimnazjum w Rzeszowie za rok szkolny 1911, Rzeszów: W drukarni L. Pillera (E. Arvaya) 1911.
- Sprawozdanie Dyrektora c.k. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1891, Kraków: W Drukarni Wł. L. Anczyca i Spółki pod zarządem Jana Gadowskiego 1891.
- Sprawozdanie Dyrektora c.k. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1891, Kraków: W Drukarni Wł. L. Anczyca i Spółki pod zarządem Jana Gadowskiego 1891.
- Sprawozdanie Dyrektora c.k. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1914, Kraków: Druk W. L. Anczyca i Spółki 1914.
- Sprawozdanie Dyrektora C.K. Wyższego Gimnazjum w Rzeszowie za rok szkolny 1895, Rzeszów: drukiem J. A. Pelara (H. Czerny) 1895.
- Sprawozdanie Rady Szkolnej Krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w latach szkolnych 1875-1883, cz. II, Lwów: Nakładem funduszu naukowego 1885.
- XII Sprawozdanie Zakładu Naukowo-Wychowawczego w OO Jezuitów w Bąkowicach pod Chyrowem za rok szkolny 1905, Przemyśl: Z Drukarni Józefa Stryflego 1905.
- XIII Sprawozdanie Zakładu Naukowo-Wychowawczego w OO Jezuitów w Bąkowicach pod Chyrowem za rok szkolny 1906, Przemyśl: Z Drukarni Józefa Stryflego 1906.
- XXX. Sprawozdanie c.k. Gimnazjum im. Rudolfa w Brodach za rok 1908, Brody: Drukiem Feliksa Westa 1908.
- Statut Towarzystwa Tatrzańskiego z siedzibą w Krakowie, Kraków: W drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego 1874.
- SZULAKIEWICZ W., Stanisław Sobieski – życie i poglądy na wychowanie narodowe, w: Galicja i jej dziedzictwo, t. IX: Biografie pedagogiczne. Szkice do portretu galicyjskiej pedagogii, red. Cz. Majorek, J. Potoczny, Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej 1997.

WYCIECZKI SZKOLNE
UCZNIÓW GIMNAZJÓW GALICYJSKICH
W LATACH 1890-1914

S t r e s z c z e n i e

W artykule, na podstawie analizy wybranych sprawozdań szkolnych z gimnazjów w Galicji, zarysowano problematykę wspierania rozwoju uczniów poprzez uczestnictwo w wycieczkach szkolnych. Dzięki zaangażowaniu nauczycieli uczniowie mieli możliwość zwiedzania najbliż-

szej okolicy, poznawali także odleglejsze miejscowości, odbywały się również wyjazdy poza granice państwa. Urozmaiceniem wycieczek były gry, zabawy, konkursy z nagrodami. Wycieczki szkolne miały wartość zarówno wychowawczą, jak i dydaktyczną. Umożliwiały uczniom konfrontację uzyskanych podczas zajęć szkolnych wiadomości z rzeczywistością, którą mogli zaobserwować, doświadczyć jej. Ich niewątpliwym walorem było pogłębianie kontaktów koleżeńskich, ale również mniej formalne relacje z nauczycielami.

Słowa kluczowe: wycieczki szkolne; Galicja; uczeń.

SCHOOL TRIPS MIDDLE SCHOOL
STUDENTS IN GALICIA
IN THE YEARS 1890-1914

S u m m a r y

In an article based on an analysis of selected reports of school gymnasiums in Galicia outlined issues to promote the development of students through participation in school trips. Thanks to the commitment of teachers, students had the opportunity to explore the immediate area, learned about the distant village, held also travel outside the borders of the state. Diversification trips were games, contests with prizes. School trips were worth both educational and didactic. Allow students to confront the achieved during school news with the reality that you can see, to experience. Their undoubted advantage was the deepening of friendly relations, but also less formal relationships with teachers.

Key words: school trips; Galicia; student.